

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

*Деревінський Василь Федорович, д-р історичних наук, професор,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

В. ЧОРНОВІЛ ТА КРИМСЬКИЙ СЕПАРАТИЗМ 1989-1991 рр.

В'ячеслав Чорновіл як народний депутат, а невдовзі й керівник однієї з найпотужніших українських партій 1990-х років був одним з тих, хто брав безпосередню участь у вирішенні кримського питання. В час існування СРСР спостерігав за процесами, які відбуваються на півострові, спільно з представниками кримськотатарського руху боровся проти радянського тоталітарного режиму. Підтримував право кримських татар повернутися з депортації в рідні місця в Криму. Висвітлював становище вивезеного народу та його боротьбу у своїх статтях і матеріалах. Про кримських татар як про народ, в якого відібрали територія писав у листі до першого секретаря ЦК КПРС Михайла Горбачова у серпні 1987 року.

Як співавтор програмного документу Української гельсінської спілки – «Декларації принципів» (червень 1988 року) В. Чорновіл вніс у нього положення про «негайне відновлення в складі УРСР Кримської АРСР з організованим повернення репресованого Сталіним населення автономної республіки на місце колишнього проживання»[4, с. 27]. Невдовзі у проекті своєї виборчої програми (серпень 1987 року) він деталізував бачення вирішення питання. Пропонував прийняти першочерговий законопроект «Про національні меншини України», в якому йшлося: «організоване повернення (при матеріальному та іншому сприянні держави) репресованого кримськотатарського народу в місця колишнього проживання в Криму й утворення в складі України Кримської автономної республіки, в якій із трьох основних національностей корінному народові для відновлення його державності будуть надані певні пріоритети (щодо мови, участі в керівних органах та ін.)»[11, с. 585]. В проекті нової редакції «Декларації принципів УГС» В. Чорновіл вбачав навіть можливим надати автономії доволі широкі повноваження, встановити з нею зв'язок на основі федеративних чи конфедеративних принципах[11, с. 605].

Зважаючи на складний процес повернення кримських татар на півострів В. Чорновіл надавав кримському питанню важливого значення. Правляча в СРСР комуністична партія різноманітними методами, включно із примусовим додатковим виселенням, протидіяла поверненню кримських татар на півострів. У прийнятій Верховною Радою Радянського Союзу у листопаді 1989 року ухвалі щодо незаконності і злочинності репресивних дій проти кримських татар, визнавалось їхнє право на повернення, але не було усунуто усіх проблем. Місцева кримська компартійна влада продовжувала чинити різні перешкоди. Обмежувала місце поселення, роздаючи одночасно землі російськомовному населенню Криму[5, с. 17]. Випадки самозахоплення кримськими татарами

землі влада використовувала для розпалювання міжнаціонального антагонізму, втягуючи в земельні «розбірки» російськомовне населення. Нагніталася негативна атмосфера несприйняття кримських татар. Після налагодження координації діяльності між кримськотатарськими активістами і діячами українського національного руху останній став новим об'єктом компартійної дезінформаційної кампанії. Українці в ракурсі комуністичних пропагандистів зображалися в образі «нових окупантів Криму»[6].

В 1989 році представники правлячої комуністичної партії висунули гасло автономізації Криму. Першим його висловив керівник Кримського обласного комітету комуністичної партії Андрій Гіренко. У жовтні 1989 році його наступник Микола Багров на пленумі ЦК КПУ заявив, що отримання Кримом автономії є лише питанням часу як і те в якій формі вона має постати і в чиєму підпорядкуванні[2, с. 161]. Згодом ідею автономії поширювали серед мас за допомогою підконтрольних компартії ЗМІ, організовано обговорювали в трудових колективах, актуалізували серед депутатів Кримської обласної ради. Дванадцятого листопада 1990 року на позачерговій сесії обласної ради ухвалили «Декларацію про державний і правовий статус Криму» та затвердили проведення референдуму стосовно відновлення Кримської автономної радянської соціалістичної республіки як суб'єкта СРСР та учасника процесу підписання нового союзного договору. Означені питання виніс на голосування від групи комуністів другий секретар Кримського обласного комітету КПУ Леонід Грач[7]. Зважаючи на проведену пропагандистську кампанію і наявність у представників компартії більшості мандатів обласної ради результат виявився передбачуваним. Правляча в Радянському Союзі компартія отримала потрібне рішення.

Кримське питання було одним з низки подібних, які розробляла партноменклатура в різних регіонах СРСР для створення конфліктних ситуацій між національними рухами, розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Таким чином намагалися утруднити дезінтеграційні процеси, послабити національно-визвольні рухи в союзних республіках. Компартійні правителі Кремля штучно утворюючи Кримську територіальну автономію розглядали її як засіб тиску на Україну, що мав завадити незалежнені бунтівної республіки. Допускалась можливість цілковитого відокремлення Криму від України, в разі відмови останньої підписати союзного договору. За таких обставин договір підписало б кримське керівництво як самостійний політичний суб'єкт. Крім створення зони нестабільності для України переслідувалась ціль не допустити створення в Криму національно-територіальної автономії, яка задовольняла інтереси кримських татар. Не випадково вибрали варіант утворення автономії за допомогою референдуму, а не через рішення Верховної Ради УРСР, так як республіканський парламент міг розширити права кримськотатарського народу в автономії[14, с. 51].

В'ячеслав Чорновіл відстежував перебіг наростання компартійних сепаратистських процесів в Криму. Неодноразово звертав увагу щодо загрози міжнаціональному спокою в Україні від подібних дій. Зауважував спроби влади

попри поразку спроби витворити в Україні антирух, так званий інтерфронт, які постали в інших республіках, утворити мініінтерфронти в окремих українських регіонах, шляхом активізації сепаратистських настроїв. З особливою тривогою В. Чорновіл виступав у парламенті в жовні 1990 року закликаючи Леоніда Кравчука – Голову Верховної Ради – формально найвищу посадову особу в УРСР, а zarazом члена ЦК КПУ вплинути на процеси, які штучно стимулювалися в Криму. «Те, що відбувається сьогодні в Криму, – заявляв він у стінах Верховної Ради, – це вже спільний фронт і обласної ради, і кримської компартійної організації, і певних громадських організацій з метою придушити кримськотатарський рух і відторгнути Крим від України»[12, с. 158].

Однак належних заходів протидії з боку республіканських органів влади сепаратистським діям кримської компартійної верхівки не було проведено. Пасивність офіційного Києва ймовірно була зумовлена директивними вказівками ЦК КПРС з Москви. Відсутність протидії посилювало у кримської партноменклатури почуття вседозволеності, бажання продовжувати розширювати свої повноваження. Керівник кримського обласного комітету КПУ М. Багров відверто почав заявляти про Крим як рівноправний суб'єкт підписання нового союзного договору. Тобто про намір отримати такі самі повноваження які мала УРСР та інші радянські республіки. Про підтримку ЦК КРПС, тобто центральної союзної влади, кримського сепаратизму засвідчила агітація за створення автономії в Криму шляхом проведення референдуму секретаря ЦК КПРС Андрія Гіренка. Разом з тим компартійна номенклатура заперечувала право кримськотатарського народу на автономію.

В кримських обласних комуністичних газетах ідею автономії серед населення поширювали за допомогою розпалювання антиукраїнських настроїв. Трактуючи новий статусу Криму як спосіб убезпечення від «завоювання» львівськими націоналістами тощо[8]. Розпочався також наступ на українську присутність в Криму. Напередодні сепаратистського референдуму закрили єдину на півострові українську школу-інтернат, замість української газети «Радянський Крим» залишився лише український дубляж «Кримської правди», український театр з драматичного перетворили на оперетковий, радіо виділяло для українських програм лише 15 хвилин, а телебачення взагалі їх ігнорувало, у Севастополі закрили недільну українську школу[1, с. 368].

За таких обставин 93 відсотки тих, хто взяли участь в голосуванні на референдумі 20 січня 1991 року підтримали ідею «відновлення Кримської АРСР як суб'єкта Союзу і учасника Союзного договору». Дванадцятого лютого 1991 року Верховна Рада УРСР ухвалила Закон «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Республіки»

В'ячеслав Чорновіл виступав проти прийняття Верховною Радою України закону в якому йшлося про надання Криму автономії[3]. Пояснював свою позицію тим, що представники корінної національності Криму – кримські татари бойкотували референдум, хоча саме вони мають право на автономію. Відповідно автономію здобули, по суті, шовіністичні, партократичні сили, яких уособлює комуністичний керманіч М. Багров. В. Чорновіл навіть навів

почутий жарт розшифрування Кримської АРСР як Кримської апаратної республіки[13]. На його думку, створення територіальної автономії було небезпечним прецедентом для України. Провину за її створення він покладав на Л. Кравчука. «Я вважаю це, – писав він, – може, однією з найбільших провин Леоніда Кравчука перед Україною. Він стимулював і підштовхував... Вагалася навіть парламентська більшість, коли концепцію Конституції голосували, і він буквально «витискав» Кримську республіку»[9]. Через проштовхування компартійної ідеї більшість депутатів Верховної Ради не підтримали позицію щодо створення національно-територіальної, себто, кримськотатарської автономії, в якій останні мали отримати право на демократичне самоврядування[10].

Таким чином, кримська проблема була штучно створена в останні роки існування Радянського Союзу. Місцевий сепаратизм цілеспрямовано підтримувався із союзного центру. Республіканська влада, що контролювалася Москвою не чинила належної протидії ескалації напруження. В. Чорновіл та інші представники національно-демократичних сил не мали необхідних можливостей для нейтралізації антиукраїнських дій кримської компартійної верхівки.

Список використаних джерел

1. Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України / С. В. Адамович. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – 884 с.
2. Гарань О. В. Убити дракона (З історії руху та нових партій Україні) / О. В. Гарань. – К.: Либідь. – 196 с.
3. Грещук Г. Вячеслав Чорновіл відповідає на запитання / Г. Грищук // Тернопіль вечірній. – 1994. – 19 березня.
4. Декларація принципів УГС // Самостійник. – 1988. – № 5–6. – С. 22–32.
5. Джемилев М. Национально-освободительное движение крымских татар / М. Джемилев // Кримські татари: ысторія і сучасність (До 50-річчя депортації кримськотатарського народу): Мат. міжнар. наук. конф. (Київ, 13-14 травня 1994 р.). – К., 1995. – С. 5–20.
6. Лащенко С. Українці і кримські татари / С. Лащенко // Молода Галичина. – 1991. – 30 липня.
7. Скачко В. Крим прагне змін – яких? / В. Скачко // Голос України. – 1991. – 17 березня.
8. Хмелер П. Чи добре я жив... лист-сповідь професійного журналіста / П. Хмелер // За вільну Україну. – 1991. – 12 квітня.
9. Чорновіл В. «Компартія фактично існує» [інтерв'ю з В. Чорноволом] / Ю. Пригорницький // Літературна Україна. – 1991. – 19 вересня.
10. Чорновіл В. Приїду в Житомир обов'язково / В. Чорновіл // Вільне слово. – 1991. – 28 вересня.
11. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. В. Чорновіл; передм. В. Деревінського. – К.: Смолоскип, 2009. – Т. 6. – 1052 с.

12. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. В. Чорновіл; передм. М. Мариновича. – К.: Смолоскип, 2011. – Т. 7. – 1080 с.

13. Чорновіл В. Чи підніметься Кравчук з колін / В. Чорновіл // За вільну Україну. – 1991. – 5 лютого.

14. Чубаров Р. Конституція Автономної Республіки Крим. Позиція права чи політичної доцільності / Р. Чубаров // Віче. – 2003. – № 5. – С. 49–55.

*Козюра Ігор Валерійович, доктор наук з державного управління,
професор кафедри менеджменту
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»*
**ВІД СЕЛИЩА ДО МІСТА : ДОСВІД ОБ'ЄДНАНОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ**

В умовах децентралізації, становлення об'єднаних територіальних громад в Україні особливої актуальності набуває питання збереження їх самоідентичності, виявлення особливостей та сприяння розвитку як точок територіального соціально-економічного зростання, вивчення й узагальнення досвіду кращих вітчизняних практик. Прикладом такого перетворення є досвід Решетилівської селищної об'єднаної територіальної громади Полтавської області, а саме питання про повернення Решетилівці статусу (містечка) міста.

Селище міського типу Решетилівка є адміністративним, промисловим і культурним центром Решетилівського району Полтавської області та розташоване на відстані 40 км від обласного центру міста Полтава. На сьогоднішній день у селищі міського типу проживає понад 9 тис. мешканців.

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» Решетилівська селищна та Потічанська сільська територіальні громади об'єдналися в Решетилівську селищну об'єднану територіальну громаду з адміністративним центром у селищі міського типу Решетилівка, включивши до її складу 11 сіл Решетилівського району [3].

Наведемо двадцять незаперечних історико-краєзнавчих аргументів, що будуються на історичних джерелах, і підтверджують необхідність вищевказаного рішення про зміну статусу населеного пункту [2].

Так, за 1653 р. в «Росписи городов и местечек, которыми Войско Запорожское владеет», Решетилівка позначено вже сотенним містечком Полтавського полку, в реєстровому списку якого значиться 123 козаки.

В «Делах Малороссийских» № 68 у списку міст Полтавського полку значилась і Решетилівка (1665 р.) .

Як свідчить «Журнал или поденные записи императора Петра Великого», з 13 по 19 липня 1709 р., після завершення Полтавської битви, російська армія перебувала на постой «в местечке Решетилровка». 17 липня «в местечке Решетилровка» Петро I підписав законодавчий акт щодо управління Лівобережною Україною - «Решетилівські статті».